

ADALÉKOK A VÁLLALATI ÖSSZEHAJONLÍTÁS GYAKORLATÁBÓL

Az üzerngazdasági értelemben vett összehasonlítás lehetősége azon áll vagy bukik, hogy egyetértésre jussunk abban, hogy valóban mi is az, amit össze akarunk hasonlítani. A szerző ezt a szubjektumot a vállalkozás céljában ismeri fel, vagyis szükségszerűen összehasonlítandónak minősíti mindazon dolgokat, amelyek a vállalkozás jövedelmezősége szempontjából mérvadóak. A tanulmány mondanivalója e fenti – legfőbb – kritérium köré csoportosul.

Az összehasonlítás kérdésköre a vállalatgazdasági szakirodalomban a '30-as évek elején bukkant fel Hauck (1933) munkájában, ahol az üzern- és vállalatösszehasonlítás elméleti és gyakorlati kérdéseivel foglalkozott.

A kutatók figyelme Németországban – a gazdasági világválságot követően érthető módon – az üzernek, vállalatok hatékonyságának vizsgálatára irányult. Ehhez jó eszköznek bizonyult az összehasonlítás módszere. Így lehetőség nyílt a német üzerneknek, illetve vállalatoknak az amerikai cégekkel való összevetésére. Az így nyert tapasztalatokat a kutatók igyekeztek a német iparba átültetni.

Napjainkban az összehasonlítás újragondolására van szükség, különösen olyan innovatív iparágakban, ahol a fejlesztés, illetve a termék, technológia elévülési ideje csökken.

Az ezredforduló felé haladva átalakulás várható a gazdasági életben is, ezt támasztja alá Gerken trendje is:

„Kialakulóban van azonban egy új gazdasági forma is, és mind nagyobb jelentőségre tesz szert, nemcsak elméletben, hanem a mindennapokban is: az információs társadalom a hozzá mért alternatív gazdasági formával egyetemben. Igen nagy a valószínűsége annak, hogy a mindenfajta javakban és szolgáltatásokban benne rejlő tömeg és információ gyökeresen meg fog változni. A tömeg itt az egy termék vagy egy szolgáltatás véghezviteléhez szükséges energiát, azaz materiáliákat és a bennük egyesülő nyersanyagokat jelenti. Feltehetően drasztikusan csökkenni fog a tömeg részaránya, míg az információé ugyanilyen mértékben növekedik.“

Az „összehasonlítás“ fogalma

Az üzerngazdasági összehasonlítás fogalmának meghatározása az egész későbbi vizsgálatnak a szempontjából

döntő. Ezen okból tartalmát az összehasonlítási folyamat lényegéből kell kidolgozni.

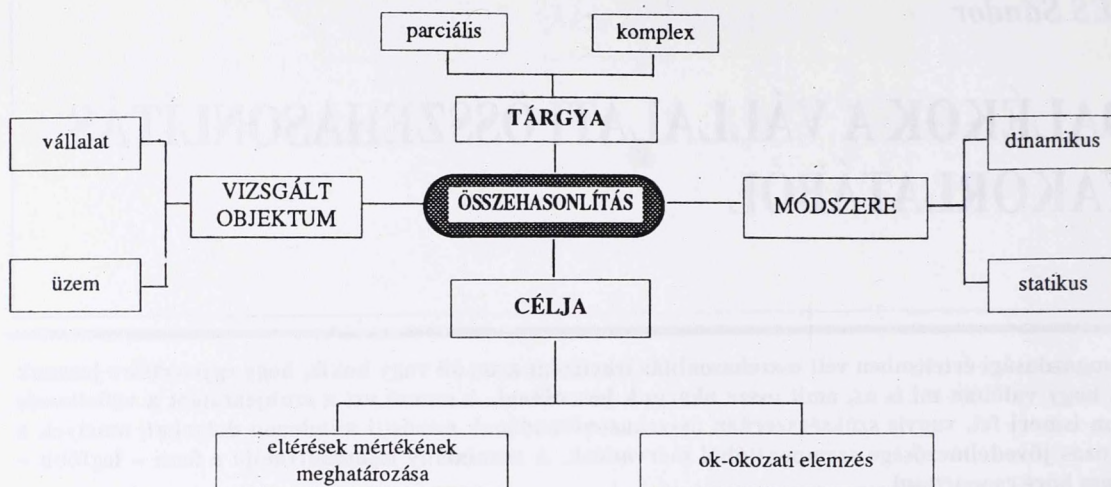
Az összehasonlítás lényege abból áll, hogy tárgyak, állapotok vagy mozgások egymás mellé vagy szembeállításával felismerjük ezen állapotok vagy mozgások azonosságait vagy eltéréseit, és ezen azonosságokhoz vagy eltérésekhez megfelelő kifejezést találunk. Az összehasonlítási folyamatokhoz ezek szerint először is összehasonlítandó tárgyak tartoznak. Ezek azok az állapotok vagy mozgások, röviden azok az ismeretobjektumok, amelyeket az összehasonlítás tárgyává teszünk. Ezen túlmenően szükségünk van egy, a hasonlóságot kifejező eszközre: a hasonlóságmérőre. Ez eszköz teremti meg az összehasonlítás lehetőségét az ismeretobjektumok között. Ezen eszköz megválasztásához, alkalmazásának módjához, állításainak helyességéhez pontos elméleti és gyakorlati vizsgálatra és ellenőrzésre, és az összehasonlításnak erre épülő helyes alkalmazására és az eredmény értelmezésére van szükség. Ezen feladat megoldása az összehasonlító metodikára tartozik. (1. ábra)

Az összehasonlítási módszerek alapvetően lehetnek statikusak vagy dinamikusak, attól függően, hogy tárgyakat (állapotokat) vagy mozgásokat (változásokat) hasonlítunk össze. Statikus összehasonlítás esete akkor áll fenn, ha az összehasonlítandó objektumokat (tárgyakat vagy állapotokat) azonos vagy eltérő időpontban egymás mellé rendeljük. Dinamikus összehasonlításról van szó, ha a (tárgyakon vagy állapotokon mért) mozgásokat vagy változásokat – legyenek azok egyidejűek vagy sem – folyamatukban hasonlítjuk össze.

Az ezután felmerülő és megválaszolendő két kérdés a következő:

- Mit kell, vagy mit lehet összehasonlítani?
- Mely ismeretobjektumok alkalmasak az összehasonlításra?

Az összehasonlítás tipológiája

Ezek a kérdések az összehasonlíthatóságot kutatják. Megállapíthatjuk, hogy mindaz, ami megismerésünk tárgya lehet, egyúttal az összehasonlítás tárgya is lehet. Egészen egyszerűen azért, mert az összehasonlítás maga is megismerési folyamat. Az összehasonlítás nem más, mint olyan megismerési vagy kutatási módszer, amely mindenütt jelen van, ahol megismerési tevékenység létezik. Ezzel azonban kérdésünkre még nem kaptunk teljes körű választ, mert a fenti megállapítás csak azt mondja számunkra, hogy az összehasonlítási folyamat maga nem tűzhet ki megismerési célokat és megismerési problémákat. Ezért minden összehasonlítást a tudományág szolgálatába kell állítani, hogy ezen tudomány keretén belül váljon a megismerés eszközévé.

Az előzőekből adódik két olyan általános összehasonlítás, amely minden tudományág megismerési funkciójának megfelel: a deskriptív vagy leíró összehasonlítás, amely lehetőleg pontosan és tökéletesen meg akarja állapítani és valamiképpen meg kívánja mérni az összehasonlítható objektumok eltéréseit és azonosságait. Ha például az összehasonlítás objektuma a testhőmérséklet, akkor megtehetjük, hogy különböző időpontokban megmérjük, azért, hogy megállapítsuk a különböző hőmérséklet-állapotok eltéréseit. Ez az összehasonlító megfigyelés az eltérések megállapításánál azonban kényszerűen odavezet, hogy tudni szeretnénk az eltérések okait és ennek következtében az összehasonlító folyamat olyan kialakítására ad ösztönzést, ami tudatosan a járulékos okok megállapítására, elszigetelésére és a hatás mérésére irányul. Ezzel tehát összehasonlító okozati kutatást végzünk: ez az okozati összehasonlítás.

Az általános összehasonlítási fogalom tisztázásával ezzel odáig jutottunk, hogy most már szemügyre vehetjük a vizsgálat tulajdonképpen tárgyát, az üzemgazdasági összehasonlítás fogalmát.

Az „üzemgazdasági összehasonlítás“ fogalma

Minden tudományág igényt tart az összehasonlításból adódó ismeretekre, illetve következtetésekre. Így tesz az orvostudomány például a koponya formájának sokoldalú anatómiai összehasonlításánál.

Hasonlóan az üzemgazdaságtan is az összehasonlítás lehetőségét használja fel megismerésre. Az üzemre és vállalatra és a hozzájuk tartozó problémákra irányuló összehasonlítási folyamatot az üzemgazdasági összehasonlítás gyűjtőfogalommal jelöljük. Az üzemgazdasági összehasonlítás megjelölésére azért van szükség, hogy pontosan elkülönítsük azt az üzemmelle kapcsolatban felmerülő egyéb lehetséges összehasonlításoktól. Üzemekkel kapcsolatos kutatásokat ugyanígy végezhet a műszaki tudomány, a jog vagy a szociológia is.

Az összehasonlításhoz szükség van mérőeszközre, vagyis közös nevezőre hozott mérőszámra. Ez a mérőszám az összehasonlító egység.

Ha tehát üzemgazdasági értelemben vett összehasonlítást végzünk, akkor ahhoz, hogy az összehasonlítás egyáltalán lehetséges legyen, megfelelő mérőeszközökre van szükségünk. Ezeknek pedig üzemgazdasági mérőeszközöknek kell lenniük. Most már az a kérdés, hogy melyek ezek az üzemgazdasági mérőeszközök. Ezeknek a mérőeszközöknek alapvetően olyan eszközöknek kell lenniük, melyek összhangban vannak a vállalat és az üzem gazdasági szempontból lényeges céljával.

A közös lényeges dolog tehát a vállalkozás célja. „A vállalatnak mint szervezetnek minden más fogyasztói igényt kielégítő szervezettől megkülönböztető általános célja a profitszerzés.“ [Chikán] Tehát minden üzemgazdasági összehasonlítás, ha látszólag távolabbi speciális kérdésekkel foglalkozik is, mindig a jövedelmezőség és

mindazon dolgok összehasonlításán alapul, amelyek a vállalkozás jövedelmezősége szempontjából mérvérdőak.

Mindaz, ami nem szolgálja ezen tisztán üzemgazdasági problémafelvetést, nem is tartozik szorosán az üzemgazdasági összehasonlítás területére. Természetesen vizsgálataink során nem kerülhetjük el, hogy egyéb tényezőket ne vegyünk figyelembe az összehasonlításnál, például számítástechnikai cégek esetén a szoftver, ill. hardver jellemzőket. A fentiekkel összefüggésben meg kell vizsgálni az üzemgazdaságtani összehasonlítás csoportosítási lehetőségeit.

Az irodalomban találkozunk az üzemen belüli és üzemek közötti összehasonlítással. Üzemen belüli összehasonlítás olyan számok összehasonlítását értjük, amelyek egy és ugyanazon üzemből származnak. Az összehasonlítás ezen fajtáját „ön-összehasonlításnak” is hívhatjuk. Az ön-összehasonlítás fogalma azonban nem szorítkozik az üzemen belüli összehasonlításra, sokkal átfogóbb annál. Az ön-összehasonlítás feltételezi, hogy különböző időpontokbeli vagy különböző időtartamokra vonatkozó összehasonlításról van szó. Egyes szerzők az „ön-összehasonlítás” „időbeli összehasonlításnak” nevezik. Ez a megfogalmazás zavaró lehet, mivel itt nem időök összehasonlításáról van szó, hanem a legkülönbözőbb üzemi adatokban különböző időpontokban vagy időtartamokban való üzemen belüli összehasonlításáról. Nem időket hasonlítunk össze, hanem belső üzemi adatokat: költségeket, jövedelmezőséget, árbevételeket, minden fajta az üzemmel kapcsolatos számokat és azután kétségtelenül bizonyos időkre vonatkozó számokat (időadatokat) is. De mindezt egészen más értelemben, nem abban, hogy az időket magukat hasonlítjuk össze egymással. A továbbiakban ezért az ön-összehasonlítás fogalmát használjuk.

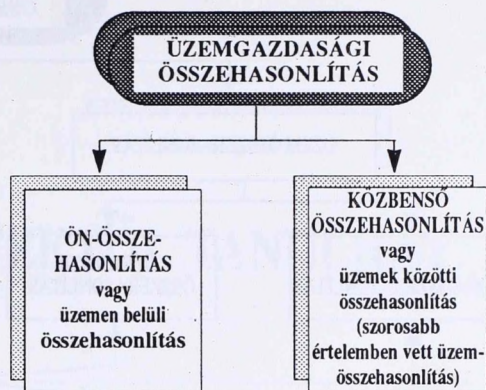
Az összefüggéseket a 2. ábra szemlélteti!

Az üzem-összehasonlítás jelentése tulajdonképpen üzemek összehasonlítása, ezt az értelmet csak az alfogalom fejezi ki, nevezetesen az üzemek közötti összehasonlítás, ezért ott még zárójelbe tesszük: szorosabb értelemben vett üzem-összehasonlítás. Az üzemen belüli összehasonlítás a maga részéről nem más, mint az üzemi elemzés megismerési eszköze.

Az üzemi elemzés az jelenti, hogy az üzemet részegységeire és részfunkcióira bontjuk és eközben az elemzendő objektumon belül (üzemen belül!) az összehasonlítás eszközével is élünk – azáltal hogy ezeket a részfunkciókat és részjelenségeket az időtényező bekapcsolásával összehasonlítjuk egymással.

A módszerben is felismerhetünk egy tipikus különbséget. Míg az üzemi elemzésnél az üzemen belüli összehasonlításoknál (összehasonlítás) indító okként (megkülönböztető ok) túlnyomórészt az időt kell bekapcsolni, az üzemek közötti összehasonlítás éppen az időtényezőz igyekszik (minden eszközzel) kiküszöbölni.

Az üzemgazdasági összehasonlítás fogalmát ezzel

még nem merítettük ki. Az üzem-összehasonlításról szóló eddigi tárgyalásoknál fel kellett hogy tűnjön, hogy sohasem a vállalatról van szó.

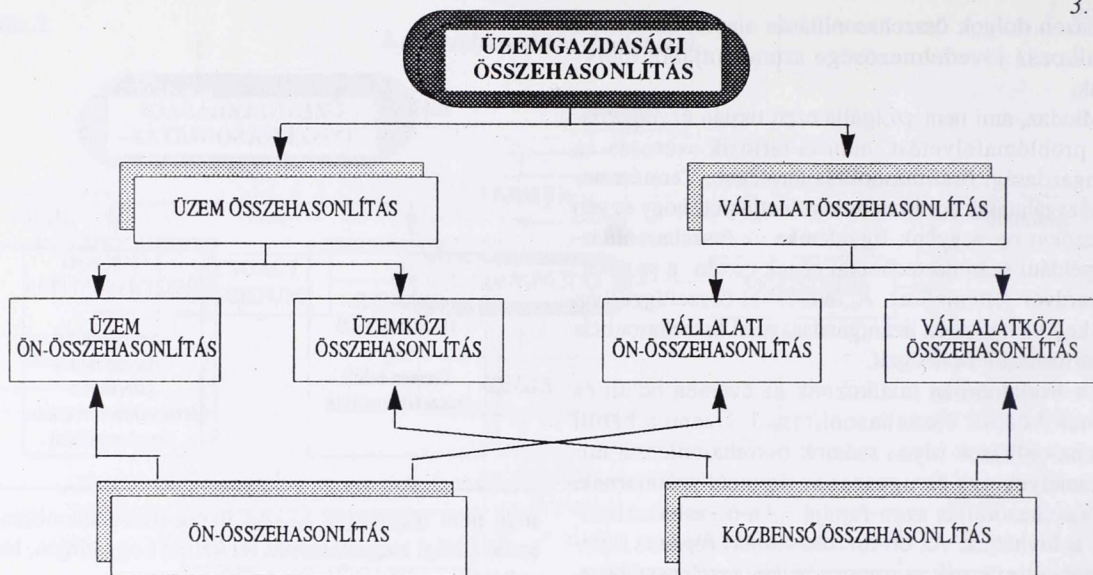
Az üzemgazdaságtan tárgya vitathatatlanul mind az üzem, mind a vállalat. Mindenesetre meg kell különböztetnünk az üzem-összehasonlítást és a vállalat-összehasonlítást akkor, ha a tényeknek megfelelően akarjuk megítélni a dolgot. Előző vázlatunkat ezért most a következőképpen kell felépíteni: (3. ábra)

Amennyiben egy vállalatnak több üzeme van, akkor ezek valamilyen szempont alapján összehasonlíthatók egymással – ugyanúgy, mint két vagy több olyan üzem, amely különböző vállalathoz tartozik. Ebben az esetben üzem-összehasonlítással van dolgunk – mert bárhová is tartozzanak az összehasonlításnál alapul vett üzemek, az „összehasonlítandó üzemek” ugyanazok. Másrésztől a vállalatok is végezhetnek ön-összehasonlítást – az ún. „üzemen belüli összehasonlítás” analóg példájára. Ekor az összehasonlítás tárgyai egy és ugyanazon vállalat összehasonlítandó objektumai lesznek, pl. egy vállalatnál egy meghatározott időszak tőkemozgása és forgalomalakulása.

Mindez az ön-összehasonlítás és közbenső összehasonlítás fogalmakra is jellemző. Ezek csak elvonatkoztatnak a tömörebb összehasonlítási objektumtól és csak annyit mondanak, hogy az összehasonlítandó objektumok adatait saját magukkal, vagy két különböző objektumot, vagyis két üzemet vagy két vállalatot és azok adatait kell egymással összehasonlítani (közbenső összehasonlítás).

A megkülönböztetés ezek szerint tisztán módszerbéli kategória. Vázlatosan bemutatva a következő adódik: (4. ábra)

Ezzel az üzemgazdasági összehasonlítás fogalmát és annak tartalmát két irányban is – egyszer tisztán objektumszerűen (3. ábra), másodszer tisztán módszertani szempontból (4. ábra) – kifejtettük és besoroltuk. Természetesen mindkét ábra mindegyikénél az összehasonlítás négy fő típusához jutunk el, csak egy kissé más sorrenddel.

4. ábra

Az üzemgazdasági összehasonlítás fogalmának tisztázása után szükségeszerű egy modell kidolgozása, amely magában foglalja az összehasonlítási fajták kritériumait, az összehasonlítás terjedelmének kritériumait és az összehasonlítási eljárásokat.

Felhasznált irodalom

- Chikán A.: Vállalatgazdaságtan. KJK-Aula Kiadó, Budapest, 1992
 Gerken G.: A 2000. év trendjei. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1993

Hauck, W.: Der Betriebsvergleich. Konkordia A. G. Bühl-Baden, 1933

Kociszky Gy.: Üzleti vállalkozástan. Miskolci Egyetemi Kiadó, Miskolc, 1994

Nyitrai F.: Gazdaságstatisztika. Miskolci Egyetemi Kiadó, Miskolc, 1993

Schierenbeck, H.: Grundzüge der Betriebs-wirtschaftslehre. Oldenbourg Verlag, Wien, 1973